

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО- КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Робота присвячена проблемі теоретико-експериментального вивчення креативності як умови розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх практичних психологів. В результаті аналізу психологічної літератури було встановлено і структуровано наукові підходи до вивчення креативності і професійно-комунікативних здібностей. В результаті дослідження були виділені показники професійно-комунікативних здібностей сучасного практичного психолога і встановлено, що вони є багатогранним особистісно-професійним утворенням, яке забезпечує здібність до оптимальної організації професійних комунікацій.

Ключові слова: комунікативні здібності, професійно-комунікативні здібності, креативність, складові креативності, чинники розвитку професійно-комунікативних здібностей.

Робота посвящена проблеме теоретико-экспериментального изучения креативности как условия развития профессионально-коммуникативных способностей будущих практических психологов. В результате анализа психологической литературы были установлены и структурированы и научные подходы к изучению креативности и профессионально-коммуникативных способностей. В результате исследования были выделены показатели профессионально-коммуникативных способностей современного практического психолога и установлено, что они являются многогранным личностно-профессиональным образованием, которое обеспечивает способность к оптимальной организации профессиональных коммуникаций.

Ключевые слова: коммуникативные способности, профессионально-коммуникативные способности, креативность, составляющие креативности, факторы развития профессионально-коммуникативных способностей.

Актуальність теми. Вивчення проблеми професійно-комунікативних здібностей як психологічного феномена у загальній сукупності явищ індивідуального розвитку особистості та креативності як чинника їх розвитку є актуальним і своєчасним. Зміна пріоритетів у системі професійної діяльності психологів та модель

взаємодії психолога з клієнтами, бо саме цей фахівець виступає як модель в сучасному суспільстві, потребує творчого підходу до розробки і застосування інноваційної психологічної роботи з ними. Актуальність проблеми дослідження розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх чинника – креативності у студентської молоді, тобто в період адаптації та становлення основ професіоналізму, суттєво зростає у зв'язку з перебудовою системи освіти в сучасній Україні. В останні роки особлива увага приділяється ролі творчих передумов у професійному спілкуванні та активізації професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів. Професійно-комунікативні здібності і чинники їх розвитку, а також визначення взаємозв'язку психологічних особливостей креативності та професійно-комунікативних здібностей у становленні особистості студентів, виступають важливою складовою психологічної готовності майбутнього фахівця до успішної професійної діяльності.

В психології проблема творчості у спілкуванні розроблялась багатьма дослідниками в різних аспектах. Креативність досліджувалась в галузі спілкування (У.В.Кала); розглядалась в межах інтеграції комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості (О.Н.Гавалешко); досліджувалось формування креативності під впливом соціального середовища (Н.В.Хазратова, Н.М.Гнатко); у зв'язку з соціальним інтелектом (Є.І.Власова, А.П.Коняєва, Н.І.Булка, А.Л.Галін) і з екстраінтраверсією (С.В.Сафронцева, О.Н.Воронін); креативність розглядалась як особистісна категорія акмеології (Н.Ф.Вишнякова).

Актуальність теми зумовлена не тільки соціальною значущістю проблеми розвитку професійно-комунікативних здібностей, а й самою логікою розвитку досліджень у галузі психології здібностей, представниками якої виявлено системність детермінації такого складного об'єкта, як здібності, творчі здібності, креативність (В.М.Дружинін, Л.Б.Єрмолаєва-Гоміна, Г.С.Костюк, О.І.Кульчицька, С.Д.Максименко, Л.Я.Малімон, О.М.Матюшкін, В.О.Моляко та ін.), методологічною та теоретичною основою дослідження є наукові уявлення про комунікативні якості особистості (О.О.Бодальов, Л.А.Жемчугова, А.І.Ільїна, В.А.Лабунська, Б.Ф.Ломов, В.Н.Мясищев, М.М.Обозов, Л.А.Петровська та ін.); про творчість особистості (Н.Г.Алексеев, Л.Н.Алексеева, П.С.Альтшулер, А.Г.Виноградов, Н.В.Кіпіані, В.А.Моляко[4], В.Н.Козленко, Л.Я.Малімон, Я.А.Пономарьов, О.К.Тихомиров, П.Торренс, та ін.); дослідження емоційного та соціального інтелекту (Дж.Гілфорд, Ю.Н.Ємельянов, Н.Ф.Каліна, Н.В.Коврига, А.П.Коняєва, Е.Л.Носенко та ін.); теорії емоцій та емоційної регуляції діяльності

(В.К.Вілюнас, Ю.Д.Максименко, Е.Л.Носенко, П.В.Сімонов, О.Я.Чебикін та ін.); теоретичні уявлення про емоційність як стійку якість індивідуальності та її участь в регуляції діяльності (В.Д.Небиліцин, А.Є.Ольшаннікова, І.В.Пацявічюс, І.В.Переверзева, В.А.Пінчук, А.А.Плоткін, Л.А.Рабинович, О.П.Саннікова, В.В.Семенов, В.М.Смірнов, Б.М.Теплов та ін.); теоретичні уявлення про емоційність як фактор, системоутворюючий властивості особистості (О.П.Саннікова); уявлення про психічну активність та її структуру (В.А.Домодедов, А.І.Крупнов, В.Д.Небиліцин, Б.М.Теплов та ін.).

В останні роки з'явилося багато робіт, у яких безпосередньо чи у зв'язку із вивченням інших проблем досліджуються питання професійно-комунікативної активності особистості. У працях вітчизняних та зарубіжних авторів по-різному розуміється роль і місце професійно-комунікативних здібностей у становленні і розвитку особистості. Це поняття наповнюється особливим змістом стосовно проблеми зазначених здібностей у професійному спілкуванні (О.О.Бодальов, Л.В.Долинська, В.А.Кан-Калік, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтьєв, Р.С.Немов, Л.Е.Орбан-Лембрик, Н.І.Пов'якель, Ю.О.Приходько, Ткач Р.В.[5] та ін.).

Отже, доречно констатувати, що проблематика креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, в тому числі і за умов сучасних розвивальних психотехнологій та психотехнік, до останнього часу розроблялась недостатньо як у контексті педагогічної та вікової психології, так і загальної психології і, зокрема психології здібностей [3]. Тому має науковий сенс цілеспрямоване вивчення універсальних характеристик креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх практичних психологів, розкриття природи і умов становлення професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів [1].

Мета дослідження – визначити психологічні особливості креативності та її місце у розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів – майбутніх практичних психологів, а також умови і технології її активізації в системі вузівської підготовки фахівців.

Обрана мета обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Виявити стан розробки проблеми професійно-комунікативних здібностей та чинники їх розвитку у психологічній літературі, в тому числі, і креативності.

2. Обґрунтувати критерії та ознаки показників креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх складових у майбутніх психологів.

3. Виявити особливості взаємозв'язку виділених в результаті психологічного аналізу чинників професійно-комунікативних здібностей у студентів в системі вузівської підготовки, місце і роль креативності як чинника розвитку в усіх її проявах і видах.

4. Виявити особливості взаємозв'язку рівня розвитку професійно-комунікативних здібностей та особливостей креативності у студентів.

5. Дослідити психологічні умови та динаміку розвитку професійно-комунікативних здібностей у процесі вузівської підготовки майбутніх психологів за умов застосування креативних психотехнологій.

В основу дослідження було покладено припущення про те, що креативність є чинником розвитку професійно-комунікативних здібностей, що проявляється у їх професійній спрямованості, різноманітності та рівнях прояву творчих складових, їх інтеграції в успішності вирішення фахових психологічних завдань. Крім того, використання професійно-орієнтованих креативних психотехнологій в процесі вузівської підготовки майбутніх фахівців впливає на розвиток професійної спрямованості комунікативних здібностей, креативного професійно-комунікативного потенціалу, рівень розвитку та інтеграцію професійно-важливих складових комунікативних здібностей, їх показників і творчих проявів [2].

Об'єкт дослідження – професійно-комунікативні здібності та чинники їх розвитку.

Предмет дослідження – психологічні особливості креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх практичних психологів у процесі їх вузівської підготовки.

Методи дослідження. У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань та перевірки висунутого припущення були застосовані теоретичні методи: теоретичний аналіз проблеми, узагальнення наукової літератури з проблематики дослідження, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних; емпіричні методи: анкетування, тестування, в тому числі опитувальники і спостереження, індивідуальні та групові бесіди; констатувальний та формувальний експеримент.

Для досягнення цілей дослідження застосовувався комплекс тестових методик для діагностики: видів і показників креативності – креативного мислення (П.Торренс), креативного потенціалу (Г.С.Никифоров), особистісної креативності (Є.Є.Тунік), соціальної креативності особистості (Н.П.Фетіскіна та ін.), рівня креативності (Дж.Джонсон), вербальної креативності (С.Медник),

комунікативної креативності (О.П.Саннікова та Р.В.Белоусова); професійно-комунікативних здібностей та їх складових – комунікативні і організаторські здібності (Б.Ф.Федоришин та В.В.Синявський), рівень контактності (В.Ф.Ряховський); визначення індивідуально-типологічних передумов професійно-комунікативних здібностей – рівень сили/слабкості нервової системи (Є.П.Ільїн), когнітивна гнучкість мислення (А.С.Лачинс); спрямованість особистості (А.Басс); визначення взаємозв'язку типу особистості та сфери професійної діяльності (Дж.Голланд);

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* здійснено інтегроване вивчення професійно-комунікативних здібностей психологів у контексті їх взаємозв'язку з креативністю та її змістовними складовими; виявлено особливості впливу креативності на розвиток професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів; системно розглянуто та досліджено психологічні особливості професійно-комунікативних здібностей студентів-психологів, складники та показники рівня розвитку професійно-комунікативних здібностей студентів; поглиблено та уточнено психологічні умови та визначено шляхи оптимізації ефективного розвитку професійно-комунікативних здібностей та креативності у майбутніх психологів протягом вузівської підготовки;

– *набуло подальшого розвитку* знання з проблематики змісту професійно-комунікативних здібностей, уявлення про залежність між специфікою рівнів розвитку особистісної і соціальної креативності, креативного потенціалу, складових професійно-комунікативних здібностей, професійної спрямованості особистості та взаємозв'язку типу особистості і сфери професійної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що структурований психодіагностичний комплекс розвитку креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей може застосовуватися викладачами ВНЗ при підготовці психологів та практичних психологів. Отримані результати дають можливість викладачам вищих навчальних закладів оптимізувати і вдосконалювати процес формування професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, підвищити ефективність професійно-комунікативної підготовки студентів (особливо майбутніх психологів), зокрема у напрямку розвитку у них креативності та креативного потенціалу.

У констатувальній частині дослідження (три експериментальні групи студентів: 1 курс – експ. гр.1; 3 курс – експ. гр.2; 5 курс – експ. гр.3), було виявлено рівні розвитку професійно-комуніка-

тивних здібностей та їх складових, комплекс характеристик креативності студентів, що базується на розкритті структурних ознак і показників креативності та професійно-комунікативних здібностей, необхідних передумов її вияву і розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика рівнів розвитку професійно-комунікативних здібностей

Рівні розвитку професійно-комунікативних здібностей	Порівняльна характеристика розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів – майбутніх психологів (у %)		
	Експ. гр. 1	Експ. гр. 2	Експ. гр. 3
Зависокий	–	–	2
Високий	2	2	4
Середній	18	20	20
Нижче середнього	48	54	52
Низький	32	14	22

Виявлено, що у студентів всіх курсів переважає нижче середнього рівень розвитку професійно-комунікативних здібностей (експ. гр. 1 – 48%, експ. гр. 2 – 54%, експ. гр. 3 – 52%) та низький (експ. гр. 1 – 32%, експ. гр. 2 – 14%, експ. гр. 3 – 22%). Як засвідчують результати дослідження, цілеспрямований розвиток креативності в усіх її видах, а також комплексу складових професійно-комунікативних здібностей, зокрема здатності особистості до професійно-спрямованого спілкування, контактності, психолого-фізіологічних передумов (сили/слабкості нервової системи), когнітивна гнучкість мислення, спрямованість особистості і виступає необхідною передумовою продуктивного розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів.

Визначено за відповідними методиками різні види й показники креативності: вербальну і невербальну, комунікативну, соціальну та особистісну креативність. Виявлені рівні креативності підготовки студентів дозволяють визначити наявні переваги і недоліки професійно-комунікативної підготовки, сильні і слабкі сторони власного індивідуального стилю комунікативної взаємодії, визначити та обґрунтувати шляхи їх оптимізації, усвідомити сутність процесів, які реально відбуваються у професійній підготовці. Передбачається, що ефективність засвоєння професійно-комунікативних умінь та прояву професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів зумовлюється рівнем ціннісного ставлення до них. Позитивна налаштованість студентів на розвиток креативності та професійно-комунікативних здібностей зумовлює

поглиблене вивчення проблем психології спілкування, активізацію пошуку комунікативних знань, співставлення та співвіднесення їх з власними комунікативними можливостями.

Виявлено специфіку показників інтегрованої креативності. Запропонована логіка аналізу креативності з точки зору системного підходу дає можливість суттєво переосмислити роль і значення креативності, креативного потенціалу та його становлення у психологів, що забезпечує готовність до оптимальної організації професійної взаємодії, передавання та сприйняття інформації, ефективність і довготривалість комунікативних контактів.

У досліджуваних групах студентів виявлено недостатній для майбутньої професії психолога рівень розвитку креативного мислення, креативного потенціалу, особистісної та соціальної креативності, переважно нижче середнього та середній рівні розвитку комунікативних здібностей та контактності, але водночас у більшості студентів переважає вище середнього та високий рівні психологічних передумов професійно-комунікативних здібностей, що дає змогу вважати, що при спеціально організованому креативному середовищі та сприятливому їх розвитку можна підвищити і рівні розвитку показників та співвідношення профілів креативності особистості.

Висновки. У роботі наведено теоретичне узагальнення і вирішення проблеми розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, що виявляється у вивченні професійно-комунікативних здібностей та креативності; у встановленні змістовних структурних складових професійно-комунікативних здібностей; визначенні профілів креативності.

1. У трактуванні професійно-комунікативних здібностей виокремлюють психологічний, психологічно-педагогічний, соціальний та діяльнісний підходи. Професійно-комунікативні здібності є комплексом індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують професійно-спрямовану здатність особистості до активного та ефективного (оптимального) спілкування, передавання та адекватного сприйняття інформації, організації взаємодії з іншими людьми, адекватного розуміння себе та своєї поведінки, розуміння партнерів по спілкуванню та їх поведінки, що виступає необхідною умовою подальшої успішної професійної діяльності.

2. Професійно-комунікативні здібності сучасного психолога є багатогранним особистісно-професійним утворенням, яке забезпечує здатність до оптимальної організації взаємодії з іншими учасниками психологічного процесу та індивідуально-психологічних особливостей співрозмовників, швидкість та легкість

засвоєння нових, більш ефективних форм професійно-спрямованої комунікативної поведінки. Встановлена роль етапу професіоналізації у ВНЗ як провідного у активізації та фундації в студентському віці професійно-комунікативних здібностей.

3. Професійно-комунікативні здібності, як і характеристики креативності, набувають свого розвитку залежно від зовнішніх впливів та соціальних умов. Визначено деяке зниження в темпах їх розвитку, хоча і незначне. З одного боку, це свідчить про тісний взаємозв'язок між креативністю та комунікативними здібностями, а з іншого – про недостатність комунікативної підготовки як суттєвої професійно-важливої характеристики майбутнього психолога. Професійно-комунікативні здібності інтегруються у стилі професійної взаємодії психолога, забезпечуючи індивідуальний характер його комунікативної діяльності з клієнтом та є основою готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, провідним компонентом якої є високий рівень креативності. Виявлено комплекс психологічних складових професійно-комунікативних здібностей. Визначено, що загальний рівень розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів нерівномірний.

4. Професійно-комунікативні здібності майбутніх психологів включають змістовні структурні складові: контактність, легкість вступу в професійно-комунікативні контакти, здібності тримати професійно-комунікативні контакти, здібності слухати і розуміти інших, здійснювати психологічний вплив в процесі комунікації, розрізняти первинний і глибинний зміст повідомлень клієнтів, адекватно розуміти вербальні і невербальні комунікативні сигнали, тривалий час утримувати велику кількість інформації, здатність долати комунікативні бар'єри тощо.

5. Розвиток креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів у вищих навчальних закладах відбувається на ґрунті психологічних передумов, серед яких виокремлено такі: вроджені, загально-психологічні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні, котрі розглядаються нами в єдності та взаємозумовленості. Було виділено показники креативності (креативний потенціал, оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, розвинена уява, надання переваг труднощам, схильність до ризику, допитливість, соціальна, особистісна, вербальна, невербальна, комунікативна креативність). Виявлено різні профілі креативності студентів (гармонійний, негармонійний) та їх рівні (зависокий (обдарований), високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький), що тісно пов'язано з рівнем розвитку професійно-комунікативних здібностей.

6. Існує тісний взаємозв'язок креативності та професійно-комунікативних здібностей студентів, результативності вирішення професійно-комунікативних завдань у майбутніх психологів та ряду психологічних чинників: якісні та кількісні характеристики креативності особистості, типологічні властивості сили/слабкості нервової системи, рівнем контактності (зумовлюється мотивацією психологічної діяльності, бажанням контактувати з професійним середовищем, усвідомленням професійно важливих комунікативних характеристик психолога), рівнем креативного потенціалу, спрямованістю особистості та взаємозв'язком типу особистості і сфери професійної діяльності.

7. Важливою психолого-педагогічною умовою розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх спеціалістів є спеціальна організація у вищому навчальному закладі професійно-спрямованої комунікативної підготовки студентів-психологів, орієнтована на активізацію творчих ресурсів особистості. Спеціально розроблені тренінгові психотехнології виступають умовою інтегрованого розвитку творчих ресурсів особистості, що активізує, в свою чергу, розвиток професійно-комунікативних здібностей.

Проведене дослідження не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми. Перспективи подальшої науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні розвитку професійно-комунікативних здібностей як чинника міжособистісної сумісності у студентському середовищі, поглибленому вивченню етапів розвитку комунікативних здібностей, аналізу зворотнього впливу адекватності сприйняття особистістю власних комунікативних характеристик на стиль професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Белоусова Р.В. Комунікативна креативність як професійно важлива властивість представників соціономічних професій / Р.В.Белоусова // Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в ХХІ столітті: теорія і практика, 2002. – С. 105-107.
2. Вайновська М. К. Теоретико-методологічні підходи до формування творчої особистості / М. К. Вайновська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; Запоріж. облас. ін-т післядиплом. пед. освіти. – К.; Запоріжжя, 2002. – Вип. 22. – С. 7–11.
3. Вознюк О. В. До проблеми формування творчої особистості / О. В. Вознюк, А. М. Машталір // Теоретико-методичні

- проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К.; Житомир, 2004. – Вип. 6, кн. 2. – С. 100–103.
4. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: [За ред. члена кореспондента АПН України Н.В. Чепелевої]. – К.: Нора-Прінт, 2002. – Випуск 22. – 350 с.
 5. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості / Р. В.Ткач. – Запоріжжя : В-во ЗДІА, 1999. – 24 с.

Work is devoted a problem of teoretiko-experimental studying creativity as conditions of development of is professional-communicative abilities of the future practical psychologists. As a result of the analysis of the psychological literature it has been established and structured the analysis and scientific approaches to studying creativity and is professional-communicative abilities. As a result of research indicators of is professional-communicative abilities of the modern practical psychologist have been allocated and is established, that they are many-sided lichnostno-vocational training which provides ability to the optimum organisation of professional communications

Keywords: communicative abilities, the professional-communicative abilities, creativity, the components of creativity, factors of development of the professional-communicative abilities.

Отримано: 17.02.2011

УДК 159.923

И.А. Шандро

Опыт использования проективного метода для изучения содержательных особенностей целевой направленности подростков

У статті викладено результати дослідження змістовних характеристик цільової спрямованості особистості у підлітковому віці: сфери спрямованості; рівні спрямованості, обумовлені мотивацією особистості; напруженість та динаміка потреб й мотивів.